

ו. פסקה רביעית (כ-כז): חטאו של גיחזי ועונשו

1. מניעיו של גיחזי

כ ויאמר גיחזי נער אלישע איש האלהים:

הנה חשך אדני את נעמן הארמי הזה מקחת מידו את אשר הביא
חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי מאתו מאומה.

ברור לחלוטין כי המניע למעשיו של גיחזי המתוארים בפסקה האחרונה של סיפורנו, הוא רדיפת בצע גסה. רדיפת הבצע מביאה אותו לעבור על המתחייב ממעשיו של אלישע (אשר סירב לקבל את מתנת נעמן), ומביאה אותו לרמות את נעמן ולטפול באוזניו שקר על רבו ("אדני שלחני... תנה נא...") ולרמות אחר כך את אלישע בהכחישו את מעשיו. חוטאים רבים מחפשים צידוק למעשיהם, והם ממציאים 'אידיאולוגיה' שתהפוך את מעשיהם למעשים כשרים, ולעתים אף למצוות גדולות. האם ניתן להצביע על הלך מחשבה כזה גם אצל גיחזי? האם ניסה לתרץ את מעשיו בעיני עצמו ולהצדיקם? תשובה לשאלתנו מצויה בעדות הכתוב על ההתדיינות הפנימית שערך גיחזי בינו לבין עצמו. עוד בטרם נעיין במשמעות דבריו, בולטת שבועתו של גיחזי "חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי...". אין אדם נשבע בשם ה' לחייב עצמו במעשה, אלא אם כן הוא סבור (או שהוא מרמה עצמו להיות סבור כך) שמעשה זה רצוי בעיני ה'. כה רצוי המעשה בעיניו, עד שיש לו לזרז עצמו בשבועה כדי שלא יתעצל לעשותו...¹ אף בנוסח השבועה אנו מוצאים ניסיון לטשטש את המניע האמיתי - רדיפת בצע: "ולקחתי מאתו מאומה" אומר גיחזי בשבועתו, ובכך מקטין את כמות השלל שבדעתו ליטול מנעמן. כביכול, לא טובת ההנאה שלו היא החשובה, אלא עצם הלקיחה מנעמן היא בגדר 'מצווה', ואף שתהא לקיחה מועטה - "מאומה"².

1. שבועתו של גיחזי היא הפך שבועתו של אלישע רבו. אלישע נשבע (בפסוק טז): "חי ה'... אם אקח", וגיחזי נשבע: "חי ה' כי אם רצתי אחריו ולקחתי". היפוך זה רומז למניעיו השליליים של גיחזי, שהם הפוכים למניעיו המרוממים של רבו, אף שניהם נשבעים בשם ה'.
2. ואמנם בקשתו מנעמן נראית צנועה בתחילה: "כפר כסף" (עשירית מכמות הכסף שבידו) "ושתי חלפות בגדים" לשני בני הנביאים שהגיעו כביכול מהר אפרים (חמישית מכלל החליפות שבידי נעמן). אלא שבקשת גיחזי מנוסחת בערמומיות ובתחכום, בדרך שממש מזמינה את נעמן להגדיל את החלק העיקרי והיקר בבקשתו של גיחזי - הכסף - בכפליים: "הואל קח כפרים". זאת עושה נעמן כדי להתאים את מספר כיכרות הכסף למספרם של בני הנביאים, וכדי לשמור על יחס קבוע בין רכיבי הרכוש הנוותר בידי נעמן. מובן שגיחזי 'נשבר' לאחר הפצרותיו של נעמן - ההפך מרבו שעליו נאמר "ויפצר בו לקחת, וימאן" - והוא נוטל ככריים. קשה לכנות מתנה זו "מאומה".

ובכן, מדוע סבור גיחזי שיש 'מצווה' בנטילה מנעמן? תשובה לכך נרמזת ברישא של דבריו: "הִנֵּה חֶשֶׁךְ אֲדִנִּי אֶת נַעֲמָן הָאֲרָמִי הַזֶּה מִקַּחַת מִיָּדוֹ אֶת אֲשֶׁר הֵבִיא". דברים אלו נאמרים בביקורת כלפי אלישע והמשתמע מהם הוא: 'ולא נכון עשה אדוני, ויש לתקן זאת'.

ודאי הדבר, שגיחזי לא עמד על כוונתו העמוקה של אלישע בסירובו הנחרץ לקבל את מתנת נעמן (כוונה שעמדנו עליה בעיון הקודם). אולם איזו חשיבות יש, לדעת גיחזי, בנטילה מנעמן, עד כדי מחשבת ביקורת על רבו שנמנע מכך ושבועה בשם ה' לעשות כן?

המפתח נמצא בשתי מילים בדברי גיחזי: "הָאֲרָמִי הַזֶּה". מילים אלו אינן מוסיפות כל ידיעה לאחר הזכרת שמו של נעמן לפניו, והן נראות מיותרות. אולם הקשבה בתשומת לב לדבריו אלו של גיחזי תגלה את הבוז והשנאה לנעמן הרוחשים במילים אלו. בכנותו את נעמן "הָאֲרָמִי", נרמז בדברי גיחזי כי נעמן שייך לעם האויב את ישראל ומִצָּר לו; בהוסיפו לכנותו "הַזֶּה", מביע גיחזי בלבו זלזול כלפי נעמן.³ הכלל העולה מדברי הביקורת הללו הוא אפוא: 'מדוע זה סרב אדוני לקחת את אשר הציע נעמן? הרי בכך הוא חסך הוצאה כספית מנעמן "הָאֲרָמִי הַזֶּה", שר צבא ארם ואויב ישראל, שמצווה לחסרו וליטול ממנו מה אפשר!'

מסתבר כי גיחזי היה עד לכל ההתרחשות בסיפורנו, מתחילת הופעתו של נעמן בארץ ישראל, ובוודאי התעוררה תמיהה בלבו: מדוע אלישע מציע את סיועו לשם ריפוי נעמן? ומדוע שלחו להתרפא בירדן? הרי נעמן, מגדולי אויבי ישראל הוא, וטוב שיימק בצרעתו! ומה פשר החלצותו של אלישע לטובתו? גיחזי ודאי לא תפס את התכנית האלוהית שעל פיה פעל רבו, להפוך את נעמן מאויב לאוהב, מוכרי עובד עבודה זרה ל'גר תושב', ובכך להקל את הלחץ הארמי על ישראל.⁴

את הקושיות הללו שהיו לגיחזי על רבו עוד יכול היה לתרץ לעצמו ולומר כי מחמת אונס פעל אלישע כפי שפעל. הרי נעמן הגיע למלך ישראל עם פקודה מפורשת ממלך ארם שעליו לרפא את נעמן עבדו, ומלך ישראל קרע את בגדיו באימה. אם כן, סרב גיחזי, לא לטובת נעמן הארמי פעל אלישע כפי שפעל, אלא כדי להציל את מלך ישראל ואת עם ישראל מאותה 'תואנה' שמבקש מלך ארם כנגדם. תפיסה זו (שהיא כמובן מוטעית) דווקא מתיישבת יפה עם התנהגותו המסויגת של אלישע כלפי נעמן. זו עשויה הייתה להתפרש לגיחזי כעדות לכך שרבו פועל מתוך הכרח, ולא מתוך שמחה והזדהות

3. במקומות אחדים במקרא משמש הכינוי הרומז 'הַזֶּה' להקטנה ולזלזול, לדוגמה: "הַפְּלִשְׁתִּי הַזֶּה" בדבריו של דוד על גלית בשמ"א י"ז, לז. וראה עוד: בראשית ט"ו, ד; שמ"א י' כז; שם כ"א, טז.

4. אף בסיפור הקודם לסיפורנו, משרתו של אלישע (ושמא הוא גיחזי עצמו) לא הבין את המסתתר מאחרי פקודת רבו "תֵּן לְעַם וַיֵּאכְלוּ" (ד', מב-מג).

(ואילו האמת ביחס להתנהגותו של אלישע היא אחרת כמובן, כפי שהסברנו בעיונים הקודמים).⁵ אולם על פי מחשבתו של גיחזי, אם מחמת האונס בלבד פעל אלישע כפי שפעל, היה עליו לפחות ליטול שכר על פעולתו, שכן פעולה שלילית הנעשית מחמת האונס, ראוי שיוכר בה צד האונס ככל האפשר. ברפאו את נעמן בחינם, טשטש אלישע את האונס שבפעולתו! כזאת או כעין זאת חשב גיחזי על אלישע רבו. דברים אלו מנוסחים בלשון ההלכה בדברי הרמב"ם הבאים (הלכות עבודה זרה פרק י הלכה ב):

אסור לרפאות גוי (- עובד עבודה זרה) אפילו בשכר. ואם היה מתיירא מהן, או שהיה חושש משום איבה, מרפא בשכר, אבל בחינם אסור.⁶

וכך אכן פירש מלבי"ם את הרהורי הביקורת של גיחזי:

גיחזי התרעם שלא לקח ממנו על כל פנים שכר רפואה, כי על פי הדין אין לרפאות עכו"ם (- גוי עובד עבודה זרה), ואם יצטרך לרפאותו - אין לרפאותו בחינם. ואם כן, הגם שהוצרך לרפאותו... [נשבע גיחזי] "חי ה' כי אם רצתי אֶחְרֹיו וְלִקְחָתִי מֵאִתּוֹ מְאוּמָה" - רוצה לומר: שכר רפואה.⁷

אלא שכל ההתדיינות הזאת של גיחזי אינה אמיתית. אמנם אין לבוא כנגדו בטענה על כך שלא הבין את מטרת ההתרחשות מתחילתה. אולם השלב שבו אנו עומדים עתה בסיפור הוא לאחר שובו של נעמן אל אלישע ולאחר שהצהיר: "הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". הופעתו השנייה של נעמן מגלה למפרע את מטרת ההתרחשות, גם למי שטחו עיניו מראות זאת בתחילה. הרי מדבריו אלו של נעמן בעמדו

5. קושיה דומה לקושיה שייחסנו לגיחזי, מקשה בעניין הנערה הקטנה ר' אברהם גומבינר בעל 'מגן-אברהם' בפירושו 'זית רענן' לילקוט שמעוני (ח"א רמז תשעג):

הרי קיימא לן דאסור לרפא עכו"ם (גוי עובד עבודה זרה), אם כן הנערה עשתה שלא כדין במה שאמרה (- לאשת נעמן), ועל ידי כן הוצרך אלישע לרפאותו, שאם לא היה מרפא אותו, היה מלך ארם הורג כמה נפשות מישראל.

תשובתו על מה ששאל: "אלא הנערה עשתה לשם שמים, שידעו שיש אלוהים בישראל", מתאימה עוד יותר ביחס לאלישע עצמו, שלא פעל אפוא מחמת אונס, אך גיחזי ודאי לא הבין דבר זה.

6. באופן רגיל אסור לרפא ליטול שכר על ריפוי, מלבד שכר הטורח והבטלה (שולחן ערוך יורה דעה, סימן שלו סעיף ב).

7. דברים אלו נראים כאנכרוניזם: הרי גיחזי לא הכיר את ההלכה ברמב"ם, ולא את מקורותיה בתלמוד. מה מקום אפוא לייחס לו הסתייגות הלכתית ממעשי רבו? אולם ההלכה כאן מהווה ניסוח משפטי של התנהגות הגיונית שגם בלא ניסוח זה, יכולה הייתה להיות נהוגה בפועל, וממילא גם לעלות על לבו של גיחזי.

לפני אלישע משתמע שינוי כביר שחל באישיותו וביחסו לישראל!⁸ וכיוון שהזדקקנו לעיל ללשון ההלכה כפי ניסוחו של הרמב"ם, נשוב לסופה של אותה הלכה שהבאנו למעלה:

וגר תושב, הואיל ואתה מצוה להחיותו, מרפאים אותו בחינם.

ונעמן, הן כבר ראינו (בעיון ה) הפך להיות גר תושב!⁹ מחשבת הביקורת של גיחזי מתעלמת אפוא מן השינוי הגדול שחל בנעמן: גיחזי ממשיך להתייחס אליו כאל "הַאֲרָמִי הַזֶּה", אף שהוא עתה 'גר תושב', ובכך הוא מנסה להצדיק את רצונו ליטול ממנו "מְאוּמָה".

לפנינו, אפוא, מוצגת דמות המשרת שאינו מבין את גדולת רבו ואת גדולת מעשיו, ואשר רואה בעיניו הטרוטות רק את הצד החיצוני של המעשים. הוא אינו חודר למשמעותם הפנימית, אף כשזו זועקת באוזניו במילים ברורות. תפיסה שטחית זו של האירועים מספקת לגיחזי תירוץ, 'אידיאולוגיה', לממש תאוות בצע פשוטה וגסה. באמצעות כסות עיניים אידיאולוגית זו, מצליח גיחזי לרמות את עצמו. אמנם בהמשך ירמה גיחזי את נעמן ואף את רבו, ובכך יגלה כי לא מתוך 'אידיאולוגיה' פעל כפי שפעל, אלא מחמת מניעים שפלים. מסיבה זו אין הוא מוכן לעמוד לפני רבו ולהודות במה שעשה.

2. משמעות חטאו של גיחזי מבחינת נעמן

אם סירובו של אלישע לקחת את מתנת נעמן נועד לקדש שם שמים ולא לאפשר לנעמן להיפטר מחובתו כלפי אלוהי ישראל וכלפי עמו באמצעות תשלום כספי,¹⁰ בא מעשהו של גיחזי וסתר מגמה זו. נעמן יכול בסופו של דבר לחוש הקלה מסוימת: הוא הצליח 'לשלם' תשלום חלקי לנביא ולבני עמו על חסד ההיטהרות שזכה בו במימי ארצם. משא המתנות, שהוא שב עמן כלעומת שבא, הוקל מעט. ודאי תמוהה הייתה בעיני נעמן העובדה, שלאחר שאלישע סירב לקבל את מתנתו, ואף נשבע על כך, שלח את נערו לבקש חלק מן המתנה.

8. גיחזי ודאי היה עד ראיה ועד שמיעה להופעתו של נעמן לפני אלישע, שהרי רק מחמת כן יכול היה לפעול כפי שפעל אחר כך.

9. אמנם בשעה שאלישע ריפא את נעמן, היה הלה עדיין עובד עבודה זרה, אולם נראה שאלישע מובטח היה, שברפאו את נעמן יהפוך הלה ל'גר תושב', וממילא כדין ריפאו, וכהלכה סירב לקבל על כך תשלום.

ביאורנו זה דומה למה שביארו בעלי התוספות (יבמות כד ע"ב ד"ה לא בימי דוד), כיצד גייר הלל את הנכרי שבא אליו ואמר לו "גיירני על מנת שתשימני כהן גדול" (שבת לא ע"א), והרי אין מגיירין את מי שבא להתגייר לשום אישה או לשום שולחן מלכים (יבמות שם)? ותירצו שם התוספות: "בטוח היה הלל דסופו לעשות לשם שמים".

10. ראה עיון ה לעיל.

אמנם גיחזי ניסה לשוות לבקשתו בשם רבו כביכול, טעם הגיוני:

כב אֲדַנִּי שְׁלַחְנִי לְאֹמֶר:

הֲנֵה עֵתָה זֶה בָּאוּ אֵלַי שְׁנֵי נְעָרִים מֵהַר אֶפְרַיִם מִבְּנֵי הַנְּבִיאִים
תְּנֵה נָא לָהֶם...

וביאר מלבי"ם את התחכום שבדברי רמאות אלה:

כי יתפלא נעמן, שתחילה לא רצה לקחת, ואיך ישלח עתה ויבקש? השיב לו: (א) "הֲנֵה עֵתָה זֶה בָּאוּ" - שהתחדש דבר שלא היה תחילה, כי אלה באו עתה, ולוקח בעבורם דרך נדבה.

(ב) "תְּנֵה נָא לָהֶם" - שאין הנביא לוקח לצרכו, רק להם ובעבורם.

ובכל זאת יש מקום לנעמן לתמוה: הרי אלישע, כרבם של בני הנביאים, ודאי דואג תדיר למחסורם, ואם למענם הוא מוכן ליטול את מתנת נעמן, מדוע לא נטלה כולה מלכתחילה, כדי להנות בה את תלמידיו העניים הרבים? האם לא צפה אלישע את אפשרות בואם של נערים מבני הנביאים? והרי בין היום למחר יגיעו עוד שניים ועוד שניים, ומדוע לא דאג אלישע לטובתם כבר מקודם ולא לקח את מתנותיו של נעמן? אין ספק: בקשתו של גיחזי בשם רבו מעוררת חשד.¹¹ נעמן עשוי היה להסיק מבקשתו זו אחת מן השתיים: אם יאמין לדברי גיחזי - דמותו של אלישע תתגמד בעיניו, ואם לא יאמין - יסיק כי נערו זה של הנביא, בן לעם ישראל, הוא דובר שקרים ורודף בצע בזוי. ומכלל ספק לא יצא נעמן ביחס לשתי האפשרויות הללו. נראה כי נעמן אינו מתעמק בשאלה זו, ושמח לתת אף יותר ממה שנתבקש, אולם ביחסו החדש לישראל כפי שנתעצב לאחר טהרתו, נמהלת עתה טיפה של לעג מפוכח. נעמן יכול היה לומר עתה לעצמו: 'ובכן, ככל העמים בית ישראל. גם בהם מצויים רודפי בצע. ואם כך הדבר, שילמתי את חובי לעם הזה באמצעות נערו של הנביא, לפחות באופן חלקי'.

11. מחמת החשד הזה שמסתבר שחשד נעמן בגיחזי, פירשו חז"ל במכילתא (על שמות י"ח, ג) את תגובת נעמן (כג) "הוֹאֵל קַח כְּפָרִים" (שמשמעה על פי הפשט "הִסָּפִים") בדרך זו:

אין 'אלה' אלא לשון שבועה, שנאמר (שמ"א י"ד, כד) "וַיֹּאֲלֵ שְׂאוּל אֶת הָעָם לְאֹמֶר",
וכתיב "וַיֹּאמֶר נְעֻמָּן: הוֹאֵל קַח כְּפָרִים".

אף אם אין זה פשוטו של מקרא במה שנוגע למילה המסוימת הזאת "הוֹאֵל", ודאי שיש כאן הבחנה נכונה גם על פי הפשט: נעמן חש שמהו אינו כשורה בבקשתו של גיחזי.

בדרך זו הלך מלבי"ם בביאורו לפסוק כד:

בודאי היה נעמן מסופק אם היה דבר זה בשליחות הנביא, ולדעת חז"ל השביעו... ולכן שלח (- נעמן) עמו שני נערים, שיראו אם הנביא לוקח הכסף...

3. משמעות חטאו של גיחזי מבחינת הכוונה הצפונה בהתרחשות

על פי הדברים הללו, נוכל להבין את תוכחתו הנוקבת של אלישע, המעמידה את גיחזי על הנקודה החמורה ביותר בחטאו (אף שיש לחטאו היבטים אחדים):

כּו הַעֵת לְקַחַת אֶת הַפֶּסֶף

וְלְקַחַת בְּגָדִים וְזִיתִים וְכַרְמִים וְצֹאן וּבָקָר וְעֶבְדִים וְשִׁפְחוֹת?¹²

ויפה פירש ר"י אברבנאל שאלה רטורית זו:

האם היה העת הזה, אשר התקדש השם לעיני העמים, ראוי והגון לשתקח כסף ובגדים?

רדיפת בצע היא דבר מכוּעַר בכל עת, וביתר שאת כשהיא קשורה בגנבה; אמירת דברי שקר, אף היא דבר מגונה בכל עת - אולם לא על אלה מוכיח אלישע את גיחזי. על מה הוא מוכיחו? על כך שרוקן מתוכו את רוממותו של הרגע הזה, רגע שבו הפך נכרי מפורסם ורב כוח להיות עובדו של אלוהי ישראל, ולמעריך עמו וארצו; על כך שהפך קידוש השם לחילול השם; על כך שהחמיץ את השעה הזאת וקלקלה קלוקל שאין לו תקנה.¹³

מפגשיו של נעמן עם נציגים שונים של עם ישראל במהלך סיפורנו, הראוהו שעם ישראל הוא עם מגוון המכיל סתירות פנימיות. הוא נפגש (בעקפיין) עם נערה קטנה מארץ ישראל ועם מלך ישראל, וכבר אלו הראוהו צדדים שונים וסותרים בעם ישראל. אולם עיקר כוונתה של ההתרחשות בסיפורנו הייתה להפגיש את נעמן עם אלישע 'הנביא שבישראל'. מפגש זה, למרות צלליו של המפגש שהיה לנעמן עם מלך ישראל, הוליד בקרבו את ההכרה הבאה לידי ביטוי בהצהרתו (פסוק טו): "הֲנֵה נָא יִדְעֵתִי כִּי אֵין אֱלֹהִים בְּכָל הָאָרֶץ כִּי אִם בְּיִשְׂרָאֵל". סירובו הגאה של אלישע לקבל את מתנתו של נעמן, רק הגדיל בעיני נעמן את כבודו של הנביא ושל מה שהלה מייצג.

12. גיחזי לא לקח מיד נעמן "זיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות". ובכן מדוע מאשימו אלישע בכך? נראה שהמילה "לקחת" באה כאן בכפל משמעות: בהופעתה הראשונה משמעה 'ליטול', כפי שהיא משמשת בדרך כלל במקרא; בהופעתה השנייה משמעה כמו בלשון חכמים - 'לקנות' (אפשר שבמשמעות דומה לזו בא שורש זה במקרא כמה עשרות פעמים כשמדובר בלקיחת אישה). כוונת האשמתו של אלישע היא אפוא: 'העת ליטול מנעמן את הכסף ולקנות בו רכוש רב ולהתעשר?'.

13. בעוד מקום אחד במקרא אנו מוצאים שאלה רטורית הפותחת בתיבה "העת":

חגי א', ד הַעֵת לְכֶם אַתֶּם לְשִׁבַּת בְּבִתְיֶיכֶם סְפוּנִים וְהַבִּית הַזֶּה חֶרֶב?

אף שם מוכיחם חגי על החמצת השעה: הייתה אז שעת כושר של חילופי שלטון בממלכת פרס, ובה ניתן היה למהר ולבנות את בית המקדש, אך "העם הזה אָמְרוּ: לא עת בא עת בית ה' להבנות" (שם פסוק ב). אף סכנת החמצת השעה היא נבעה ממניעים של נוחות אישית - "לְשִׁבַּת בְּבִתְיֶיכֶם סְפוּנִים".

אולם מפגשו האחרון של נעמן בסיפורנו עם נציג של עם ישראל הוא מפגשו עם גיחזי. גיחזי הוא דמות הפוכה מזו של הנביא, ומבחינת האפיון שהוא מאפיין את עם ישראל, הוא ממשיכו של מלך ישראל; אלא שהוא מעמיק לאין שיעור את הרושם הרע על נעמן. כפי שאמרנו בסעיף הקודם, מסתבר שנעמן חשש כי הישראלי הרץ אחריו אינו אלא נוכל. מול כל מה שלמד נעמן על ישראל ממפגשו עם אלישע, ניצבת עתה רדיפת הבצע הקטנה של אדם מישראל, ומורידה לטמיון את ההישג הרוחני שהושג. עם טעמו המר של מפגש אחרון זה, שב נעמן לארצו.

לא פָּלָא אפוא, כי לסיפורנו אין תוצאות המתוארות במקרא. אין אנו שומעים עוד על נעמן ועל מעשיו בארם,¹⁴ וגם אין עדות להפסקת המתיחות הצבאית בין ישראל לארם אלא ההפך מכך, כמוכח מפרק ו' פסוקים ח-י. אפשר שדבר זה נובע מכך שניסיונו של אלישע להביא איש מצמרת ההנהגה הארמית לעמדה של הערכה עמוקה לישראל הושם לאל עקב המציאות העכורה הקיימת בישראל. מציאות זו מגולמת במעשיו של גיחזי. בעיון דס לעיל, צִנְנו כי בהכרתו הדתית הבאה לידי ביטוי בדבריו לאלישע (פסוק טו) מקדים נעמן את חזון המקרא לאחרית הימים, חזון שבו יכירו אומות העולם באלוהי ישראל ויבואו לעבדו בקרב עמו ובקרב ארצו. אלא שסנונית זו - נעמן - אינה מבושרת את בוא האביב - את הכרת העמים כולם במה שהכיר נעמן.

הסיבה לכך היא אותה סתירה בין האידיאל הישראלי, שהנביא - "אִישׁ אֱלֹהִים קְדוֹשׁ" - מייצג, לבין המציאות הישראלית היומיומית שיש בה גם אישים המצויים בקוטב ההפוך לזה של הנביא.¹⁵

ועד ליום שבו יתקיים בישראל "וְנִעַמְךָ כְּלָם צְדִיקִים" ודעת ה' תהיה "כְּפִים לְיָם מְכֻסִּים", תמשיך להדהד תוכחתו של אלישע בקרב הדורות, ועד לדורנו תגיע, בהצביעה על גורם מרכזי הסותר אפשרות של קידוש השם והמונע קרובם של רחוקים:

הַעֵת לְקַחַת אֶת הַכֶּסֶף?

14. אולם ראה דברינו להלן 'סנוורים' ג: "מיהו 'אֶחָד מֵעֲבָדָיו' של מלך ארם".

15. פער זה או מעין זה מתואר בכמה מעדויותיהם של נכרים שהתקרבו ליהדות. אָמָה פְּלִייר, גר תושב צרפתי שחי ופעל בראשית המאה העשרים, הוא מעין נעמן מודרני. בהדרכת רבו, רבי אליהו בן אמוזג, ויתר פלייר על רצונו להתגייר ולהיות גר צדק, ונותר בן-נח גר תושב, ובכך המחיש בתודעה העולמית והיהודית את הבשורה והתביעה שיש ליהדות ביחס לכל באי עולם. בספרו המופלא 'המקדש הנעלם' (בתרגום אברהם אלמליח, הוצאת הספרים הארץ ישראלית, ירושלים תש"ו) הוא מתאר את התקרבותו ההדרגתית לעם ישראל ולאמונתו, ואת הרושם הכביר שעשו עליו אישים ישראלים אחדים שעמם נפגש. מאידך, מצויה בספר זה גם עדות לפגישות שהותירו בפלייר רושם קשה על העם היהודי או על חלקים ממנו (ראה במבוא של אלמליח, עמ' 19-20; וכן בתיאור עימותו של פלייר עם סטיפן ווייז, שם עמ' 14-15).

המציאות הישראלית היומיומית, שאינה עומדת בתביעותיהם של הגרים, היא המשמשת רקע לפירושו של רבי אברהם הגר בתוספות במסכת נדה ע"א את מאמר התלמוד (שם ע"ב), "קשים גרים לישראל כספחת": "לפי שהגרים בקיאים במצוות ומדקדקין בהם, קשים הם לישראל כספחת, דמתוך כך הקב"ה מזכיר עוונותיהם של ישראל כשאינו עושין רצונו".

4. עונשו של גיחזי

א. מדוע החמיר אלישע כל כך עם גיחזי?

סיפורנו מסתיים בנימה קשה, במידת הדין החמורה של אלישע כלפי גיחזי משרתו. הנביא, שאותו הכרנו כמעט לכל אורך דרכו כמי שמחולל נסי ישועה ופדות ליחידים ולעם ישראל כולו, מופיע לפנינו הפעם כנביא תוכחה וזעם, והוא מחולל נס של פורענות:

כו   העת לקחת את הפסף, ולקחת בגדים וזיתים וכרמים...?
 כז   וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם
 ויצא מלפניו מצרע פשג.

ניתן להבין את כעסו הרב של אלישע על נערו: הלה טפל עליו שקר מכוער באוזני נעמן, ובכך הכפיש את שמו. גיחזי גם פעל ההפך מרבו ביחס למתנותיו של נעמן, מתוך מחלוקת על רבו. בנוסף לכך רימה גיחזי את אלישע בהכחישו כי הלך מאתו (פסוק כה), ובכך גילה כי אינו מאמין בכוחו הנבואי של רבו. על דבר אחרון זה הוכיחו אלישע בפירוש:

כו   ויאמר אליו: לא לבי הלך כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך?!

כלומר, לא בעיני בשר ראה אלישע את מה שסופר לנו הקוראים קודם לכן, אלא לבו הוא שהלך עם גיחזי. בעיני לבו ראה אלישע את גיחזי רץ אחרי נעמן, מדבר עמו, ולוקח ממנו את הכסף; ובלבו ידע אלישע את תכנותיו של גיחזי לקנות בכסף זה "בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות"¹⁶.

אולם לא הדברים החמורים שמנינו לעיל הביאו את אלישע להשיית על גיחזי את עונש הצרעת החמור, אלא דבר אחר גרם לכך. דבר זה הוא משמעות המעשה שעשה גיחזי מבחינת עלילת נעמן כולה - שיבוש הכוונה האלוהית הצפונה במעשה מתחילתו וסיכול מעשיו של אלישע שליח ה'. מפני מעשהו של גיחזי נפסדה המטרה לשנות לטובה את יחס ארם לישראל, ומה שחמור מכך, במקום קידוש השם שעשה אלישע בא גיחזי וחילל את השם.

חומרה מיוחדת זו של מעשה גיחזי נובעת מן העיתוי המיוחד של מעשהו - לאחר הגעת ההתרחשות בסיפורנו אל שיאה, בהכרת נעמן בה' וביחסו החדש לישראל. מעשה גיחזי הוא שבירת השיא הזה והשפלתו. בכך הרס גיחזי את כל מה שנבנה שלב אחר שלב ותואר בהדרגתיות מפסוק א ועד לפסוק יט. הדגשת חומרת המעשה מבחינת העיתוי שבו הוא נעשה, מובעת בתוכחתו של אלישע - "העת לקחת את הכסף...!", וכפי שהוסברו הדברים בסעיף הקודם.

16. ראה סעיף 3, הערה 12.

ב. מדוע נענש גיחזי דווקא בצרעת?

מדרשים אחדים נתנו טעמים שונים לצרעת גיחזי. הבה נבחן דברי כמה מהם. בויקרא רבה לפרשת מצורע, ראש פרשה טז, נאמר:

"שֵׁשׁ הֵנָּה שְׁנֵי ה', וְשִׁבְעַת תּוֹעֵבֹת נִפְשׁוּ" (משלי ו', טז)... ואילו הן: "עֵינַיִם כְּמוֹת, לְשׁוֹן שֶׁקֶר, יָדַיִם שִׁפְכוֹת דָּם נָקִי. לֵב חָרָשׁ מִחֻשְׁבוֹת אֲנֹן, רַגְלַיִם מִמְהָרוֹת לְרוּץ לְרָעָה. יָפִיחַ כְּזָבִים עַד שֶׁקֶר וּמְשַׁלַּח מִדְּנִים בֵּין אַחִים" (שם, יז-יט). אמר רבי יוחנן: וכולם לקו בצרעת... "רַגְלַיִם מִמְהָרוֹת לְרוּץ לְרָעָה" - מגיחזי, שנאמר: "וַיֹּאמֶר גִּיחֲזִי נַעַר אֱלִישֶׁעַ אִישׁ הָאֱלֹהִים: הֲנִיחָה חֶשֶׁךְ אֲדָנִי אֶת נַעֲמָן הָאֲרָמִי הַזֶּה מִקַּחַת [מִדָּו] אֶת אֲשֶׁר הֵבִיא. חֵי ה' כִּי אִם רָצִיתִי אַחֲרָיו וְלִקְחָתִי מֵאֲתוֹ מְאוּמָה". ומניין שלקה בצרעת? "וְצִרְעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק בְּךָ...".

מדרש זה מבליט את התאוותנות ורדיפת החטא הבולטים בהתנהגותו של גיחזי ורואה בהם את סיבת עונש הצרעת שלקה בו.

במסכת ערכין טז ע"א מובאת רשימה אחרת של חטאים שעליהם בא עונש הצרעת:

אמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: על שבעה דברים נגעים באין: על לשון הרע ועל שפיכות דמים ועל שבועת שוא ועל גילוי עריות ועל גסות הרוח ועל הגזל ועל צרות העין... 'ועל שבועת שוא' - דכתיב "וַיֹּאמֶר נַעֲמָן: הוֹאֵל קַח כֶּכְרִים" וכתוב "וְצִרְעַת נַעֲמָן תִּדְבַּק בְּךָ" וגומר.

מדרש זה מסתמך על דרשה אחרת המבארת כי "הוֹאֵל" שבפי נעמן כוונתו 'הישבע', מלשון 'אלה'.¹⁷ אולם מדרש זה אינו כפשוטו של מקרא: אף אם חשד נעמן בגיחזי שהוא משקר (ראה לעיל סעיף 2), הוא נענה לבקשתו בנפש חפצה, שהרי מייד אחר דבריו "הוֹאֵל קַח כֶּכְרִים" נאמר על נעמן: "וַיִּפְרָץ בּוֹ" (וַיִּפְרָץ - וַיִּפְצַר). ואם כן אין פירוש המילה "הוֹאֵל" אלא 'הִסְכֵּם'.¹⁸

באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק ט) נאמר:

17. דרשת המילה "הואל" מצויה במכילתא, ואנו הבאנו דרשה זו בסעיף 2 לעיל, הערה 11. אמנם בשאלות דרב אחאי גאון לפרשת מצורע מובא ציטוט הגמרא שהבאנו לעיל, ונוסף בו אחר המילים "הואל קח ככרים": "ואין 'הואל' אלא שבועה, שנאמר 'וְשָׁמְעָה קוֹל אֱלֹהִים' (ויקרא ה', א)". ייתכן אפוא שדרשה זו למילה 'הואל' מצויה הייתה בגוף הגמרא בערכין (וראה ב'מסורת הש"ס' שם).

18. במקור מקביל לגמרא בערכין (במדבר רבה ז, ה) מובאת רשימה של אחד עשר דברים שעליהם באה הצרעת, ואחד מהם הוא שבועת שקר, אך שם אין מוכיחים זאת מגיחזי, אלא מפסוק בספר זכריה (ה', ד).

רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף על מספרי לשון הרע נגעין באין, שכן מצינו בגיחזי שסיפר לשון הרע ברבו, ודבקה בו צרעת עד יום מותו, שנאמר: "וְצִרְעַת נֶעְמָן תִּדְבֶּק בְּךָ... וַיֵּצֵא מִלְפָּנָיו מִצְרַע כְּשֶׁלֶג".

הגר"א גרס כאן אחרת: "אף על מספרי שקרים נגעים באין, שכן מצינו בגיחזי שסיפר שקרים ברבו". מדרש זה (על שתי גרסאותיו) מבליט את העוול שעשה גיחזי לרבו בטפלו עליו שקרים בדבריו לנעמן: "אֲדֹנָי שְׁלַחְנִי לְאִמֵּר...".

קיימים שני חסרונות בהסברים שנתנו כל המדרשים הללו לצרעתו של גיחזי: א. הם מנמקים את צרעתו בסעיפי חטא, שמבחינת סיפורנו אינם עיקריים: ריצתו אחר נעמן, שבועתו לשקר או השקרים שטפל על אלישע; ואינם תולים זאת בחטא המרכזי שעליו הוא נאשם בתוכחתו של אלישע.¹⁹ ב. גלוי לעין כי צרעתו של גיחזי קשורה לזו שסרה מנעמן, שהרי כך קיללו אלישע: "וְצִרְעַת נֶעְמָן תִּדְבֶּק בְּךָ...". לפיכך כל הסבר לצרעת גיחזי חייב להתקשר לאופיו של סיפורנו ולאירועים הקודמים המתוארים בו.²⁰ נביא כאן אפוא מדרש נוסף (במדבר רבה ז, ה'²¹). במדרש זה יש מענה לשני החסרונות שצינו בנוגע למדרשים הקודמים:

על אחד עשר דברים הצרעת באה: על קללת השם ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים... ועל המחלל שם שמים...
'ועל המחלל שם שמים' - זה גיחזי, שרץ אחר נעמן ליטול ממנו ממון, שנאמר "וַיִּרְדֹּף גִּיחֲזִי אַחֲרַי נֶעְמָן" וגומר. אלישע קידש שמו של הקב"ה, שלא רצה ליטול מנעמן כלום, וגיחזי רודף אחריו ונשבע לו לשקר, ששלח (- אלישע) אצלו שישלח לו ממון, נמצא זה מחלל שם שמים מה שקידש אלישע.

אמר לו הקב"ה לגיחזי: רשע, אתה אמרת "חי ה' כי אם רצתי אֲחֲרָיו וְלִקְחָתִי מֵאֵתוֹ מְאוּמָה" - נשבעת בשמי כדי לחללו! חייך, 'מְאוּמָה' אמרת ומומו אתה נוטל - "וְצִרְעַת נֶעְמָן תִּדְבֶּק בְּךָ".

אף שגם מדרש זה, כקודמיו, בא להכליל על בסיס המסופר בפרקנו כי "על המחלל שם שמים הצרעת באה" - כמו שאירע לגיחזי, בכל זאת הוא עומד על המיוחד בסיפורנו, ומבאר את עונש הצרעת של גיחזי על רקע חטאו העיקרי, החשוב בסיפור זה: שהיה "מחלל שם שמים מה שקידש אלישע", ודברים אלו הולמים את מה שהעלינו בעיונו.

19. על חטא זה עמדנו בחלקו הראשון של סעיף זה ובסעיף 3 לעיל.

20. אין בכך ביקורת על מדרשים אלו, שכן אין מטרתם לבאר את סיפורנו ואת ייחודו אלא ליצור כללים על בסיס אירועים שונים במקרא, שעל פיהם יענש בצרעת מי שחטא בחטאים דומים. כוונתנו בדברים שלמעלה היא שקשה להשתמש במדרשים אלו לצורך ביאור פרקנו.

21. למדרש זה מקבילה בויקרא רבה יז, ג. העדפנו את הנוסח במדבר רבה משום שהוא מלא ומבואר יותר.

אף חידוש נמצא במדרשנו ובמקבילותיו: ²² בדרך של דרשה לשונית נתלה עונשו של גיחזי בחטאו, 'מידה כנגד מידה': בנטילת 'מְאוּמָה' מנעמן - חטא, ובנטילת 'מומו'-צרתו - נענש. ²³

22. לדרשה 'מְאוּמָה-מומו' ישנן מקבילות אחדות מלבד זו המצוינת בהערה הקודמת: ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב (כט ע"ב), תנחומא מצורע א.

23. רש"י הביא דרשה זו כמבוססת על הכתיב של המילה מאומה: "מומה - חסר אל"ף, לפי שהייתה לגיחזי למום". בפירוש 'מנחת שי' (פירוש על המקרא שבו נידונים כל ענייני המסורה, מאת ר' ידידיה שלמה רפאל מנורצי) מופיע דיון ארוך בשאלה האם אכן קיימת עדות בכתבי יד לגרסה כזו, והאם מדרשי חז"ל, הדורשים כך, עשו זאת מחמת גרסה שהייתה לפנייהם. הנה עיקר דבריו:

במקרא גדולה (- מהדורת ונציה של המקראות הגדולות) כתוב 'מומה' חסר אל"ף והוא כפירוש רש"י... ובכל הספרים שבאו לידי (- ר' ידידיה שלמה, שכתב את ספרו באיטליה בראשית המאה ה-12, בדק לצורך עבודתו עשרות כתבי יד של המקרא) כתיב "מְאוּמָה" באל"ף. גם ר' אליה (- בחור) המדקדק... אמר: "ואני לא מצאתי כן (- כרש"י) בכל הספרים. וגם אינו במנין מילות דלא מפקין אל"ף (- הכוונה למניין המילים שציננה המסורה שהיו ראויות להיכתב עם אל"ף ונכתבו בלעדיה)". ואף על פי שאין ראיה מוכחת לדברי רש"י, סמך לדבריו מצאתי במדרש... [וכאן הוא מביא את לשון מדרש במדבר רבה שהובאה למעלה ואת לשון מקבילותיו בתנחומא ובויקרא רבה] ומתוך כל מאמרים אלו גמרתי אומר שבספר של רש"י היה כתוב 'מומה' וקרי 'מְאוּמָה', וסברתו היא שגם חכמינו ז"ל דרשוהו כן. וכן ראיתי לבעל 'כלי יקר' (- ר' שמואל לניאדו)...

ולפי דעתי אין זה מוכח בדברי רבותינו ז"ל. אדרבה, נוכל לקיים גרסתם כספרים שלנו, אבל דרשו 'מְאוּמָה' - לשון מום, כמו שדרשו גם כן בבראשית רבה פרשה נו, ז על הפסוק "וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה" - "אל תעש לו מומה"... ויש להם על מה שיסמוכו מתרי קראי (- משני פסוקים) דכתיבין 'מְאוּמָה' למערבאי; וקרי ומיתפרשין 'מום'. ואלו הן: "וְאַחַר עֵינֵי הַלֶּךְ לְבִי, וּבְכַפֵּי דְבַק מְאוּמָה" (איוב ל"א, ז), וחברו (דניאל א', ד): "וְיִלְדִים אֲשֶׁר אֵין בָּהֶם כָּל מְאוּמָה" (- וכשם ש'מאום' בשני הפסוקים הללו נקרא ומתפרש 'מום', כך גם 'מְאוּמָה' במקומות אחרים יכול להידרש 'מומה').

אחר כל אלה הדברים מצאתי סיוע לרש"י (הכוונה: לגרסה 'מומה') מהירושלמי דפרק חלק (- ציונו בהערה 22) דאמרינן התם: "אתא גיחזי ואמר 'חי ה' כי אם רצתי אֲחַרְיו וְלִקְחָתִי מְאוּמָה' - מומה כתיב".

אך בעל 'פה מראה' (- פירוש על אגדות הירושלמי מאת ר' שמואל יפה אשכנזי, ונציה ש"ן) כתב (- על דברי הירושלמי הללו): "מומה כתיב' - לא מצאתי כן בשום ספר. ונראה שהוא כמו: קרי ביה מומה. דמשום דקשה לו (לדרשן בירושלמי) שלא מצינו לשון 'מְאוּמָה' על מציאות הדבר אלא על העדרו: 'לא תתן לי מְאוּמָה' (בראשית ל', לא); 'וְלֹא יָדַע אֶתוֹ מְאוּמָה' (שם ל"ט, ו); 'כי לא מְצַאֲתֶם בְּיַדִּי מְאוּמָה' (שמ"א י"ב, ה). להכי קאמר דהוה ליה כאילו כתיב 'מומה', שרמז שיקח מומו, דהיינו הצרעת".

הבחנתו הלשונית של בעל 'פה מראה' אינה מדויקת: המילה 'מְאוּמָה' מופיעה במקרא שלושים ושתיים פעמים, ובדרך כלל היא אכן מופיעה במשפטי שלילה וכוונתה לציין העדר

אף אם נתעלם מן הצד הלשוני הזה במדרש (שעל אף כל ההסברים למדרש הזה המובאים בהערה 23, סוף סוף אין הוא פשוטו של מקרא), ברור שיש בו הבחנה המתאימה אף לפשוטו של מקרא: נטילת המתנות מנעמן הופכת להיות גם לנטילת צרעתו. כביכול, דבקה הצרעת בכספו של נעמן.

הקשר הזה, שבין צרעת נעמן לכספו, מופיע בדבריו של אלישע (פסוקים כו-כז):
 "הֵעֵת לְקַחַת אֶת הַכֶּסֶף... וְצִרְעַת נְעִמָן תִּדְבַק בְּךָ...".
 המפרשים התקשו בו"ו הפותחת את פסוק כז (- "וְצִרְעַת"). רד"ק פירש ו"ו זו (בפירושו השני) כו"ו החיבור. אולם מהו הדבר הנוסף לצרעת נעמן? כך עונה על כך בעל המצודות (בעקבות רד"ק עצמו):

"וצרעת" - יחסר ראשית הדברים, וכאומר, הכסף נתון לך וגם הצרעת.²⁴

האם מתנותיו של נעמן נושאות עמן צרעת? מתנותיו של נעמן, היו ביטוי לתפיסתו הגאוותנית בעת היותו מצורע, ולפיכך הן מסמלות את הסיבה להיותו מצורע.²⁶ ואף דבר זה, עם סיבות נוספות, פסל אותן מלהתקבל על ידי אלישע.²⁷ קבלת המתנות על ידי גיחזי מסמלת הפנמה של תפיסתו של נעמן, תפיסה שראוי ללקות עליה בצרעת.

דבר. (מאומה = לא כלום, שום דבר). אולם מלבד בפסוק הנידון כאן, מופיעה מילה זו בעוד שלושה פסוקים לציון מציאות הדבר (מאומה = משהו): "כִּי תִשֶׁה בְּרַעַךְ מִשְׂאת מְאוּמָה" (דברים כ"ד, י); "אִם... אֶטְעַם לְחֶם אוֹ כֹל מְאוּמָה" (שמ"ב ג', לה); "וַיִּפְּלֵא בְּעֵינָי אֲמָנוֹן לַעֲשׂוֹת לָהּ מְאוּמָה" (שמ"ב י"ג, ב).

לפנינו אפוא שלושה הסברים לדרשתם של חז"ל מאומה-מומה: א. דרשה זו מבוססת על הכתיב של המילה, שהיה לפני חז"ל חסר אל"ף, ורומז למומו של נעמן (כך נראה מדברי הירושלמי ומדברי רש"י). ב. זוהי דרשה על הכתיב כמו שהוא בספרים שלנו - 'מְאוּמָה', והיא נובעת מהקשר הפונטי בין 'מְאוּמָה' ל'מומה', וכמותה מצויות דרשות נוספות בדברי חז"ל (זו דעת ה'מנחת שי'). ג. דרשת חז"ל נובעת מכך שהמילה 'מְאוּמָה' (שהייתה כתובה כך גם לפנייה) מציינת בדרך כלל העדר דבר, ולא מציאותו. פסוקנו יוצא דופן, ומסיבה זו דרשו חז"ל, על פי הקרבה הפונטית, שהכוונה כאן למומו של נעמן ('יפה מראה').

עוד עלינו לציין, כי ב'ביבליה היבראיקה' מהדורת 1937 מובאת גרסת כתבי יד עבריים של המקרא מימי הביניים 'מומה', כאפשרות הראשונה שהוזכרה.

24. מליצה של רד"ק ובעל המצודות על סמך הפסוק באסתר ג', יא: "הַכֶּסֶף נָתַן לְךָ, וְהָעֵם לַעֲשׂוֹת בוֹ פְּטוּב בְּעֵינֶיךָ".

25. אכן, כך נראה קצת מן הפירוש 'עץ יוסף' ל'עין יעקב' על מסכת סוטה מז ע"א: "שמאחר שהוא (- נעמן) נתן הכסף והבגדים כּוֹפֵר תְּרוּפַת צִרְעָתוֹ, ואתה לקחתו, ראוי אם כן שתקח גם כן הצרעת עמו. וזהו שאמר 'וְצִרְעַת נְעִמָן תִּדְבַק בְּךָ'".

26. ראה מה שכתבנו בעיון ב.

27. ראה מה שכתבנו בעיון ב.

ועוד, ריפוי נעמן היה כרוך בשינוי רוחני גדול שחל בו. שינוי זה חייב את אלישע להימנע מקבלת תמורה כספית מנעמן, וכך נוצרה הרגשת תלות שלו בנביא ובישראל, ואת זאת קלקל גיחזי. באפשרו לנעמן 'לשלם' על טהרתו, הוא מקרב את נעמן בחזרה לנסיבות שבהן היה עדיין מצורע. גיחזי אפוא מכשיל את נעמן, ולפיכך נענש בעונש שהיה ראוי לנעמן עצמו - הוא לוקה בצרעתו של נעמן.

ג. מדוע נענשו גם בניו של גיחזי?

אלישע קילל את גיחזי ואמר לו: "וְצָרְעַת נְעָמָן תִּדְבֶּק בְּךָ וּבְזָרְעֶךָ לְעוֹלָם". על כך שואל רד"ק: "ואם גיחזי חטא, בניו מה חטאו?"²⁸ אמנם בתחילת דבריו לפסוק זה צמצם רד"ק את עונש הצרעת המיועד לזרעו של גיחזי:

לא אמר בכל הבנים שיצאו ממנו עד עולם, אלא באותן הבנים שהיו לו, שתדבק הצרעת בו ובהם לעולם, שלא ירפאו ממנה.

אולם אין בכוח דברים אלו לענות על השאלה "בניו מה חטאו?". רד"ק עונה על שאלתו באמרו: "אלא מלמד שבניו ידעו בדבר".²⁹ קצת ראיה לדבריו, שבניו של גיחזי ידעו את מעשהו של אביהם ואף שיתפו עמו פעולה, נמצאת בפסוק כד:

וַיָּבֵא אֶל הַעֲפָל, וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיִּפְקֵד בְּבַיִת וַיִּשְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ.

28. שאלה דומה שאל התלמוד (סנהדרין מד ע"א) ביחס לבניו של עכן. ביהושע ז', כד נאמר: "וַיִּקַּח הַיְהוָה אֶת עֶכָן בֶּן זֶרַח וְאֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הָאֲדָמָה וְאֶת לְשׁוֹן הַזֶּהָב וְאֶת בְּנָיו וְאֶת בְּנֹתָיו וְאֶת שׁוֹרוֹ וְאֶת חֲמֹרוֹ וְאֶת צֹאֲנוֹ וְאֶת אֶהְלוֹ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ", ובפסוק הבא נאמר: "וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ כָּל יִשְׂרָאֵל אֲבָן וַיִּשְׂרְפוּ אֹתָם בָּאֵשׁ וַיִּסְקְלוּ אֹתָם בְּאֲבָנִים". על כך שאל ראש הגולה את רב הונא: "אם הוא חטא, בניו ובנותיו מה חטאו?".

רב הונא עונה לו שם, שבניו ובנותיו של עכן באמת לא נענשו, אלא רק נקראו להיות נוכחים במעמד הענישה ביחד עם כל ישראל (הנזכרים בסוף אותו הפסוק), "כדי לרדותן", ופירש רש"י: "שיראו את קלקולו, ויזהרו בעצמן ולא יוסיפו למעול בחרם".

תשובה זו אינה אפשרית כמובן במקומנו, ואף ביחס לבניו של עכן יש מקום לדון אם היא אכן מכוונת לפשוטו של מקרא. בהערה הבאה נביא את דבריו של מדרש פרקי רבי אליעזר, הסבור שאף בניו של עכן נהרגו.

29. תשובה מעין זו נמצאת במדרש פרקי רבי אליעזר פרק לח על שאלת הריגתם של בני עכן (ראה בהערה הקודמת): "כתיב 'לא יומתו אבות על בנים' [ובנים לא יומתו על אבות] (דברים כ"ד, טז), אם כן אלו מפני מה מתו? אלא על שידעו בדבר ולא הגידו".

אף בתלמוד (סנהדרין מד ע"א) נאמר על עכן "שהיו יודעים בו אשתו ובניו", אלא ששם לא נאמר הדבר ביחס לעונשם של הבנים (והרי לדעת רב הונא בהמשך אותה סוגיה הללו לא נענשו כלל) אלא ביחס לעונשם של ישראל.

"וַיִּפְקֹד בְּבֵיתוֹ", נראה פירושו שגיחזי הפקיד את הכסף ואת הבגדים בביתו. ומכיוון ש"בית" זה הוא ביתו של גיחזי, ומכיוון שלא נאמר שגיחזי 'הניח' את מתנותיו של נעמן בביתו, אלא 'הפקידן' שם, מסתבר שהפקדה זו הייתה אצל בני ביתו, ואם כן שיתפו בני ביתו פעולה עם אביהם.

ד. "לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו"

אף כי ניסינו לבאר בעיון זה את חומרת חטאו של גיחזי ואת הגיונו וצידוקו של עונש הצרעת שהטיל עליו אלישע, קשה שלא לשים לב לחריגה שחרג כאן אלישע ממידתו הרגילה - מידת הרחמים וההטבה; זו היא חריגתו השנייה מתחילת דרכו כנביא. חריגתו הראשונה ממידתו הייתה בעת שעלה מיריחו לבית אל וקילל בשם ה' את הנערים הקטנים שהתקלסו בו. עקב כך "וַתִּצְאֵנָה שְׁתֵּי דָבִים מִן הַיַּעַר וַתִּבְקַעְנָה מֵהֶם אֲרָבָעִים וּשְׁנַיִם יְלָדִים" (ב', כג-כד).

חז"ל ביקרו את חריגותיו אלו של אלישע מתכונתו היסודית, המשמשת מצע לנבואתו, ומצאו גם את העונש שנענש על חריגותיו. כך שנינו בברייתא במסכת סוטה מז ע"א:

תנו רבנן: שלושה חלאין חלה אלישע: אחד, שגירה דובים בתינוקות; ואחד, שדחפו לגיחזי בשתי ידיים; ואחד, שמת בו. שנאמר (מל"ב י"ג, יד): "וְאֵלִישָׁע (א) חָלָה (ב) אֶת חֲלָיו (ג) אֲשֶׁר יָמוּת בּוֹ".

הביקורת על אלישע "שדחפו לגיחזי בשתי ידיים" ראויה לציון מיוחד: יחסם של חז"ל לגיחזי היה שלילי ביותר,³⁰ ואף על פי כן לא נמנעו מלבקר את אלישע על העונש החמור שהטיל עליו. וכך שנינו בברייתא סמוכה באותו מקום:

תנו רבנן: לעולם תהא שמאל דוחה וימין מקרבת, לא כאלישע שדחפו לגיחזי בשתי ידיו...

וביאר זאת ר' יאשיהו פינטו בפירושו (רי"ף) ל'עין יעקב' כאן:

נראה שמתוך הקללה שקיללו בצרעת, שצריך ליבדל מבני אדם, וכל שכן ממנו (- מאלישע), אין לך דיחוף גדולה מזאת. שאילו קיללו בעונש אחר, לא היה הולך מאצלו, והיה חוזר בתשובה. אבל בקללת הצרעת דחפו בשתי ידיו שלא לעמוד אצלו.

ואף על פי כן, עוד עתידיים אנו להיפגש עם גיחזי בהמשך לימודנו בפרקים הבאים, ועוד נחזור ונדון בדברים אלו.

30. במשנה הראשונה בפרק 'חלק' במסכת סנהדרין נמנה גיחזי עם ארבעה הדיוטות שאין להם חלק לעולם הבא. דבר זה תמוה במקצת, ויש משערים כי ארבעת ההדיוטות הללו - בלעם, דואג, אחיתופל וגיחזי - הם כינויי סתר לישו הנוצרי (= בלעם) ולשלושת בכירי תלמידיו. על פי השערה זו ניתן להבין מדרשי חז"ל רבים המתייחסים לאישים אלו, שבחלקם הם מדרשי פליאה. סיכום קצר והערכה שקולה של הדעות השונות בסוגיה זו מובאים בספרו של אליעזר מרגליות 'החייבים במקרא וזכאים בתלמוד ובמדרשים', לונדון תש"ט, עמ' 104-100.